

UDK: 94(497.1):32>"1962"-05 Meštrović, I.
322(497.1)"196"
929 Meštrović, I.
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. 4. 2007.
Prihvaćeno 20. 4. 2007.

Politizacija pokopa Ivana Meštrovića

SLAĐANA JOSIPOVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku,
Osijek, Republika Hrvatska

Glavna okosnica ovoga rada su događaji vezani uz organizaciju i tijek pokopa Ivana Meštrovića, svjetski priznatoga hrvatskog kipara, koji je umro 16. siječnja 1962. godine u South Bendu (SAD) u 79. godini života. Osim što prikazuje nesuglasice između državnih vlasti i obitelji Meštrović, ovaj rad pobliže oslikava odnos komunističkih vlasti prema Katoličkoj crkvi, zbog čega je pokop jednoga istaknutog umjetnika pretvoren u politički događaj. Budući da je navedeni događaj imao znatnog odjeka u inozemnom tisku, nekoliko dana nakon pokopa uslijedili su razgovori predstavnika Komisije za vjerska pitanja s pojedinim predstavnicima Katoličke crkve, s ciljem opovrgavanja tih natpisa i optužbi na račun jugoslavenskih vlasti. Osim navedenih događaja, u uvodnom dijelu rada prikazano je razdoblje Meštrovićeve boravka u Švicarskoj i SAD-u te nastojanja komunističkih vlasti za njegovim povratkom, što je bilo jedno od vrlo važnih političkih pitanja, osobito u prvim godinama novog režima.

Ključne riječi: Hrvatska, Jugoslavija, komunistička vlast, Komisija za vjerska pitanja, Ivan Meštrović, Katolička crkva

Uvod

Ivan Meštrović rodio se 15. kolovoza 1883. godine u slavonskom mjestu Vrpolju. Njegovi roditelji, otac Mato i majka Marta, u potrazi za poslom zatekli su se u Vrpolju radeći na gradnji željezničke pruge Vrpolje-Šamac, gdje im se i rodio sin Ivan. U rodnom je mjestu Meštrović proveo samo prvu godinu života, jer su se njegovi roditelji već 1884. godine vratili u zavičaj, u Otavice kraj Drniša.

Meštrovićev umjetnički talent zapažen je vrlo rano. Već kao petnaestogodišnjak odlazi na školovanje u Split, nakon čega je primljen na Umjetničku akademiju u Beču, gdje je 1910. godine održao i svoju prvu samostalnu izložbu. Kao veliki umjetnik i intelektualac, Meštrović je često bio prisutan i u političkim krugovima, kako u domovini tako i u emigraciji. O tome najbolje sve-

doći sam Meštrović u memoarima pod nazivom *Uspomene na političke ljude i događaje*, koji su prvi put izdani u Buenos Airesu 1961. godine. *Uspomene* su nastale na temelju bilješki koje je Meštrović vodio gotovo pedeset godina, zaključno s odlaskom u SAD 1947. godine.¹

U ovom su radu u prvom redu prikazani organizacija i tijek pokopa Ivana Meštrovića te oprečna tumačenja tih događaja, Meštrovićeve obitelji i inozemnog tiska s jedne strane i predstavnika komunističkih vlasti, s druge strane. Cilj je ovoga rada u prvom redu iznijeti sve poznate činjenice vezane uz navedene događaje, što bi u konačnici omogućilo donošenje određenih zaključaka koji bi rasvijetlili njihove uzroke i posljedice.

Rad se najvećim dijelom temelji na izvornoj arhivskoj građi iz fonda *Komisije za odnose s vjerskim zajednicama*, koju čine zabilješke s razgovora između službenika Komisije za vjerska pitanja i predstavnika Katoličke crkve. Ovdje treba istaknuti jednostranost dokumenata nastalih u komunističkim službama, koja znatno otežava objektivno sagledavanje pojedinih događaja, pa tako i tematike kojom se bavi ovaj rad, što zahtijeva određeni oprez pri njihovu proučavanju. Nadalje, i moguću subjektivnost članova Meštrovićeve obitelji u opisivanju događaja svakako treba uzeti u obzir. Unatoč tome, detaljnom i usporednom analizom navedenih izvora i literature, moguće je doći do objektivnih i znanstveno utemeljenih rezultata, što bi ispunilo glavnu zadaću ovoga rada.

Meštrovićev odlazak iz domovine i nastojanja komunističkih vlasti za njegovim povratkom

Drugi svjetski rat i uspostavu Nezavisne Države Hrvatske (NDH) dočekao je Meštrović u Splitu. Nakon što su njegovu kuću pretresli Talijani i nakon upozorenja Mile Budaka da se što prije udalji iz Splita, Meštrović odlazi u Zagreb.² Za ustaške je vlasti Meštrović bio veleizdajnik Hrvatske, ponajviše zbog toga što je za vrijeme Prvoga svjetskog rata bio istaknuti član Jugoslavenskog odbora i zagovarao ujedinjenje Hrvata, Slovenaca i Srba. Također su mu predbacivali što je znatan dio njegova kiparskog stvaralaštva, bisti i spomenika ostao u Srbiji. Budak ga je pokušao nagovoriti da posjeti Antu Pavelića i vrati se na mjesto profesora na Likovnoj akademiji te na taj način izbjegne uhićenje, no Meštrović je to odlučno odbio. Nakon neuspješnih pokušaja da dobije putovnicu i s obitelji napusti NDH, Meštrović je u jesen 1941. godine uhićen i sljedeća je četiri mjeseca proveo u ustaškom zatvoru na Savskoj cesti.³ Za njegovo oslobađanje osobno se kod Pavelića zauzeo zagrebački nadbiskup Alojzije

¹ Ivan MEŠTROVIĆ, *Uspomene na političke ljude i događaje*, Zagreb 1993.

² *Isto*, 279.

³ Mate MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu hrvatske politike* (dalje: *U vrtlogu*), Zagreb 2003., 28.-29.

Stepinac, a prosvjed su uputili i papa Pio XII. i maršal Henri-Philippe Petain.⁴ Nakon izlaska iz zatvora, Meštrović najprije odlazi u Italiju, a zatim u ljeto 1943. godine odlazi s obitelji u Švicarsku, gdje je dočekao završetak rata.

Nakon završetka rata, jugoslavenske komunističke vlasti započele su akciju za povratak Ivana Meštrovića u zemlju. To je postalo iznimno važno političko pitanje jer su vlasti nastojale Meštrovićev povratak iskoristiti za političku konsolidaciju države, ali i za stvaranje povoljnije slike o samom režimu. Također su se bojali da se Meštrovićev boravak izvan zemlje ne bi protumačio kao potpora političkoj emigraciji, koja je bila protiv nove Jugoslavije.⁵

Pitanje povratka Ivana Meštrovića u Jugoslaviju pokrenuo je kraljevski namjesnik Ante Mandić u pismu upućenom Josipu Brozu Titu u srpnju 1945. godine. U njemu, među ostalim, stoji: "Kako Meštrović ima svijetsko ime, koje u Engleskoj i Americi i politički nešto znači, bi mi bilo drago doznati od Vas, koji prilike bolje poznate, da li smatrate za moralni kapital, što ga predstavlja Meštrović, vrijedi da se načini diskretan pokušaj da se on javno za naš pokret i za našu stvar javno izjavi i izjasni."⁶ Tito je u odgovoru napisao da se slaže s njegovim prijedlogom.

O Titovu pozivu da se vrati u zemlju piše i sam Meštrović u svojim *Uspomenama*. Navodi da zapravo nije odbijao poziv, ali da zbog bolesti nije mogao krenuti na put te još ističe: "Usto, nije mi se sviđalo ono što sam čuo, kako partizani brutalno i krvoločno nastupaju u Hrvatskoj i htio sam da se bolje obavijestim o pravom stanju kod kuće."⁷ U međuvremenu je Meštrović saznao da su njegov brat Petar i prijatelj Pavao Ostović uhićeni i odvedeni u zatvor u Beograd, gdje su osuđeni na godinu dana robije. Ostovića su okrivili kao britanskog špijuna, a Petra Meštrovića zbog navodne izjave kako će brata odgovoriti od povratka u domovinu.⁸ Takav postupak jugoslavenskih vlasti prema njegovu bratu i prijatelju nagnali su Meštrovića da odustane od povratka u domovinu. Ta je odluka bila konačna nakon pisma koje je Meštroviću uputio "jedan komunist na višem položaju" (Meštrović ne navodi o komu je točno riječ, op. S. J.), u kojem ga upozorava što će se dogoditi ako se vrati u Jugoslaviju. "Dali bi mi položaj, kao i Rusi Maksimu Gorkom, što bi značilo da bih bio upregnut u njihovu spregu, uz potpuni posluš, bud kao ministar prosvjete, bud kao predsjednik Jugoslavenske akademije. Zato mi ovaj izvijestitelj poručuje da se ne vraćam, jer znade da se ja ne bih htio povijati, kao što se nisam htio ni ustašama, a onda bih svršio kao i kod ustaša, ako ne i gore."⁹ Nakon toga Meštrović odlazi u Italiju, gdje su jugoslavenske vla-

⁴ Isto, 31.

⁵ Milan TERZIĆ, *Maršal i maršalat 1943.-1953.*, Podgorica 2005., 174.

⁶ Isto, 169.

⁷ I. MEŠTROVIĆ, *n. dj.*, 350.

⁸ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 43.

⁹ I. MEŠTROVIĆ, *n. dj.*, 353.

sti, preko delegata Savjetodavnog vijeća za Italiju, Slavena Smodlake, pokušale s njime ponovno uspostaviti kontakt.¹⁰ No, do Meštrovićeva povratka u Jugoslaviju nije došlo i on u siječnju 1947. godine napušta Italiju i odlazi u Sjedinjene Američke Države.

Boravak u Sjedinjenim Američkim Državama i posjet Jugoslaviji

Jugoslavenske su vlasti i dalje nastavile s nastojanjima da Meštrovića vrate u zemlju. Iako je vjerojatno uviđao da bi se njegov povratak iskoristio u političke svrhe, što nikako nije želio, Meštrović nije prekidao kontakte s predstavnicima komunističkih vlasti. Predsjednik Komisije za vjerske poslove Vlade NR Hrvatske monsijor Svetozar Rittig, koji je bio Meštrovićev osobni prijatelj i često se s njim dopisivao, u pismu Josipu Brozu Titu od 27. siječnja 1949. godine govori o "Meštrovićevoj želji da se vrati u zemlju i o njegovom odbijanju da surađuje s emigracijom koja ga salijeće".¹¹ No, iste godine u razgovoru s Milovanom Đilasom u SAD-u, Meštrović se potpuno suprotno izjasnio o povratku u Jugoslaviju. Na pitanje zašto se ne želi vratiti u zemlju kad mu vlast osigurava kuću, radionicu, pa čak i auto, Meštrović je odgovorio: "Maršal Tito je odveć pametan, a nadam se i toliko suptilan, da će razumjeti kako ja ne mogu primiti da imam svu udobnost, dok bi moja okolina bila gladna i gola. Tu sam ja, gospodine Đilase, čini mi se, više socijalist nego vi i vaš maršal."¹² Unatoč ovako oštroj izjavi, može se zaključiti kako Meštrović ipak nije odbacivao mogućnost povratka u Jugoslaviju, ali je želio osigurati da se taj povratak ostvari pod njegovim uvjetima, a ne pod uvjetima komunističkih vlasti.

Tom su prilikom razgovarali i o slučaju zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca. Đilas je tada izjavio: "Ne mislim ni ja, ni ijedan drugi inteligentan komunist da je Stepinac kriv. On je integralan čovjek i čvrst, nepokoriv karakter. Ukratko, priznajem vam da je nepravедно osuđen, ali koliko se puta zbilo u povijesti da su pravedni ljudi bili osuđeni iz političke nužde. Da je on čvrst u svom hrvatstvu, to je prirodno i to nas ne bi smetalo, kad samo ne bi bio isto tako čvrst u svojoj odanosti katoličanstvu i papizmu. Da je poslušao Tita,¹³ mogao je biti slobodan, ali što mu se može kad se ne da svijati."¹⁴

Krajem siječnja 1951. godine Meštrović se uključio u kampanju za oslobođanje zagrebačkog nadbiskupa. U razgovoru s jugoslavenskim veleposlanikom

¹⁰ M. TERZIĆ, *n. dj.*, 172.

¹¹ *Isto*, 173.

¹² I. MEŠTROVIĆ, *n. dj.*, 361.

¹³ Đilas ovdje misli na Titova nastojanja da se Katolička crkva u Hrvatskoj odvoji od Rima, što je Stepinac uporno odbijao. Miroslav AKMADŽA, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, Zagreb 2003., 40.

¹⁴ I. MEŠTROVIĆ, *n. dj.*, 363.

u Washingtonu, Vladimirom Popovićem, ističe kako mu je Stepinac spasio život u NDH te da je 1944. godine, prilikom posjeta Vatikanu, Stepinac uručio izvještaj papi i američkom veleposlaniku o zvjerstvima okupatora i ustaša, što u potpunosti pobija optužbe o njegovoj suradnji s ustaškim režimom.¹⁵ Krajem iste godine, Stepinac je iz zatvora u Lepoglavi prebačen u kućni pritvor, u rodni Krašić, gdje se, uz pomoć svećenika koji su ga posjećivali, počeo dopisivati s Ivanom Meštrovićem.¹⁶

U lipnju 1953. godine, nakon što je saznao za pogoršanje zdravstvenog stanja kardinala Stepinca (u studenome 1952. godine Vatikan je nadbiskupa Stepinca imenovao kardinalom, op. S. J.), Meštrović se obratio Državnom tajniku SAD-a Johnu Fosteru s molbom da izvrši pritisak na jugoslavensku vladu radi dobivanja dopuštenja za Stepinčev specijalistički pregled te je čak predlagao da se Stepinac uputi na liječenje u Boston. No, Meštrovićev prijedlog nije prihvaćen jer je američki liječnik dr. Mark Lawrence, nakon što je u Krašiću pregledao Stepinca, utvrdio da nema potrebe da napušta zemlju.¹⁷

Pitanje Meštrovićeva dolaska u Jugoslaviju, na kojem su vlasti i dalje inzistirale, također je bilo u uskoj vezi s kardinalom Stepincem. Naime, Meštrović je izjavio da neće doći u Jugoslaviju sve dok mu vlasti ne zajamče da će moći posjetiti koga želi, uključujući i kardinala Alojzija Stepinca.¹⁸ Kada je od jugoslavenskoga generalnog konzula u New Yorku Lazara Lilića (kojeg je najvjerojatnije ovlastio sam Tito, op. S. J.) dobio jamstvo da će moći slobodno posjetiti kardinala Stepinca, Meštrović je u ljeto 1959. godine odlučio doći u Jugoslaviju. No, osim obećanja jugoslavenskih vlasti, na Meštrovićevu je odluku zasigurno, u velikoj mjeri, utjecala i osobna želja da nakon punih 17 godina ponovno dođe u domovinu. Vijest kako će Meštrović posjetiti Jugoslaviju izazvala je veliko uzbuđenje u vodećim komunističkim krugovima. Stoga su se u partijskom vodstvu povele rasprave te je zaključeno da se "posjetu ne daje nikakav posebni značaj i da se Meštra ignorira, dok se ne vidi, kako će se on držati. I novine su dobile nalog, da o njemu što manje pišu..."¹⁹

Nekoliko dana nakon dolaska u Zagreb, Meštrović je u pratnji supruge Olge otišao u Krašić posjetiti kardinala Stepinca. O Meštrovićevim dojmovima nakon susreta sa Stepincem, njegov sin Mate piše: "...kazao mi je da milicioner danonoćno stoji pred kardinalovom kućom, i zatim tužno dodao kako su mu odbrojeni dani."²⁰ Naime, kardinal Stepinac bolovao je od krvne bolesti te mu je zdravstveno stanje već dulje vrijeme bilo iznimno loše.

¹⁵ M. TERZIĆ, *n. dj.*, 173.

¹⁶ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 63.

¹⁷ M. TERZIĆ, *n. dj.*, 174.

¹⁸ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 63.

¹⁹ Ante SMITH PAVELIĆ i Bogdan RADICA, "Zadnji Meštrovićev pohod Hrvatskoj", *Hrvatska revija* (Buenos Aires), br. 4, 1962., 319.

²⁰ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlog*, 68.

Tijekom boravka u Jugoslaviji, koji je trajao nešto više od mjesec dana, Meštrović i njegova supruga pozvani su na Brijune gdje se Meštrović tri puta sastao i s Josipom Brozom Titom. Među ostalim, tom su prilikom razgovarali i o Meštrovićeve povratku u zemlju. Iako ništa nije bilo konačno dogovoreno, Meštrović je nakon povratka u SAD izjavio da će već iduće godine ponovno u Jugoslaviju te kako bi volio i ostati.²¹ Međutim, u članku koji je 1962. godine objavljen u *Hrvatskoj reviji*, Mate Meštrović ističe: "Za vrijeme svoga puta u Hrvatsku ljeti 1959., Ivan Meštrović je zbacio dvadeset godina sa svojih ramena i iznenada obnovio mnogo od svoje davno izgubljene vitalnosti i radosti za život. Stoga sam ga nagovarao, da se vrati sljedećeg ljeta i sprovede mjesec, dva u nekom tihom ljetovalištu uz more u Istri. On je odbio moju sugestiju rekavši: 'Ne ću da misle (vlastodršci), da su me obmamili svojim ljubaznostima i hvaljenjem.'²² Slično tvrdi i Jozo Kljaković koji u svom članku piše kako je Meštrović nakon povratka u SAD odlučio da se živ neće vratiti u domovinu sve dok "komunisti budu gospodarili noćima i danima njegove zemlje i naroda".²³ Potrebno je naglasiti i Meštrovićevo vrlo loše zdravstveno stanje, koje je dodatno pogoršalo samoubojstvo sina Tvrtka, tako da je mogućnost njegova povratka u Jugoslaviju uistinu bila neznatna.

Smrt i organizacija prijevoza tijela Ivana Meštrovića u Jugoslaviju

Ivan Meštrović umro je u svom atelijeu u South Bendu, 16. siječnja 1962. godine, od posljedica moždanog udara. Već idući dan započele su pripreme oko prijevoza tijela u Jugoslaviju budući da je obitelj odlučila da se Meštrović pokopa u obiteljskom mauzoleju u Otavicama. U *Vjesniku* od 19. siječnja 1962. godine stoji da je Ivan Meštrović, u posljednjem pismu svom nećaku Tomi, izrazio želju da bude pokopan upravo u Otavicama.²⁴ No, Meštrovićeve sin ističe da, koliko zna, njegov otac nije nikada govorio niti je oporučno zapisao kako želi da ga pokopaju u Otavicama, ali je obitelj smatrala logičnim da njegovo tijelo treba počivati u mauzoleju koji je sam izgradio i na čijim je vratima uklesao svoj lik i likove ostalih članova obitelji koji će tamo biti pokopani. Osim toga, prilikom zadnjeg boravka u Drnišu, 1959. godine, Meštrović je za *Slobodnu Dalmaciju* izjavio "da će se vratiti onamo odakle je sve počelo".²⁵

Dakle, sljedećeg dana, 17. siječnja 1962. godine Mate Meštrović nazvao je jugoslavensko veleposlanstvo kako bi ih obavijestio o smrti svoga oca i zamo-

²¹ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 72.

²² M. MEŠTROVIĆ, "Posljednja godina života Ivana Meštrovića", *Hrvatska revija* (Buenos Aires), br. 4, 1962., 337.

²³ Jozo KLJAKOVIĆ, "Oproštaj od mrtvog Meštrovića", *Hrvatska revija* (Buenos Aires), br. 1-2, 1962., 12.

²⁴ *Vjesnik* (Zagreb), 19. I. 1962., 5.

²⁵ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 77.

lio za pomoć oko dobivanja dozvole za prijevoz tijela. Isti dan obitelj Meštrović posjetili su čelnici jugoslavenskog konzulata, generalni konzul Selić i konzul Vuković (imena se ne navode, op. S. J.) te su im tom prilikom prenijeli službeno stajalište jugoslavenskih vlasti: "poštivat će naše želje tako da oca možemo sahraniti kako god smo nakanili." Prema rasporedu koji je dogovorila obitelj, lijes s tijelom Ivana Meštrovića stići će u Zagreb 23. siječnja 1962. godine, gdje će dva dana biti izložen u crkvi sv. Marka. Nakon toga tijelo će, također dva dana, biti izloženo u crkvi Svetoga križa u Splitu, a pokop će se održati u nedjelju, 28. siječnja 1962. godine u Otavicama. Mate Meštrović ističe da je izlaganjem tijela u crkvi obitelj htjela izbjeći mogućnost da jugoslavenske vlasti organiziraju državni pokop te Meštrovića prikažu kao pobornika komunističkog režima. Budući da predstavnici jugoslavenskog konzulata nisu imali nikakvih prigovora na predloženi raspored, obitelj je smatrala da je to i konačan dogovor.²⁶ Kako bi se osiguralo izlaganje tijela u crkvama i ugovorilo održavanje bogoslužja, Mate Meštrović uputio je brzojave zagrebačkom nadbiskupu Franji Šeperu, splitskom biskupu Frani Franiću i šibenskom biskupu Josipu Arneriću. Zagrebački nadbiskup Šeper, koji se tada nalazio u Rimu, isti je dan odgovorio Meštroviću da je telefonski razgovarao s Kaptolom i dogovorio pontifikalnu (svečanu) misu za njegova oca.²⁷ To potvrđuje i zabilješka s razgovora između tajnika zagrebačke nadbiskupije Mije Pišonića i zagrebačkog biskupa Josipa Lacha s Vladom Kukom, predstavnikom Komisije za vjerska pitanja, od 20. siječnja 1962. godine. Pišonić ističe da je prije jedan sat razgovarao s nadbiskupom Šeperom, koji mu je rekao da je primio brzojav Mate Meštrovića u kojem moli da se tijelo njegova oca izloži u crkvi sv. Marka, stoga nadbiskup poručuje "da se crkva u tu svrhu uredi i da se ne prave nikakve smetnje ukoliko bi Mate Meštrović zahtijevao da se tijelo izloži".

Kuk je zatim upitao kako se u crkvi može izlagati tijelo čovjeka koji nema nikakvog mjesta u crkvenog hijerarhiji, dok tijelo monsinjora Svetozara Rittiga nije bilo izloženo. Biskup Lach je odgovorio kako se u crkvi može izlagati tijelo svakog vjernika, ako to rodbina zatraži te da se to ne protivi kanonskim propisima, a što se tiče monsinjora Rittiga, njegovo tijelo nije bilo izloženo u crkvi jer to nije zatražila njegova obitelj. Biskup Lach je također istaknuo da nadbiskupija nema želju da se tijelo Ivana Meštrovića izloži u crkvi jer to za njih iziskuje samo dodatne brige i troškove, ali ako njegov sin bude to zahtijevao da će odmah o tome obavijestiti Komisiju.²⁸

Dana 22. siječnja 1962. godine u prostorijama Zagrebačke nadbiskupije, biskup Lach ponovno se sastao s Vladom Kukom te su i tom prilikom razgovarali o pokopu Ivana Meštrovića. Naime, sporne su bile osmrtnice koje je dao

²⁶ *Isto*, 78.

²⁷ *Isto*, 79.

²⁸ Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje HDA), Komisija za odnose s vjerskim zajednicama (dalje KOVZ), kut. 45, Pov. 48/62.

tiskati župni ured sv. Marka, u kojima je pisalo da će se 23. siječnja 1962. godine održati svečani rekvijem za preminulog Meštrovića te da će istog dana tijelo biti izloženo u crkvi sv. Marka od 12 do 20 sati. Kuk ističe kako župni ured nije uopće mogao obavijestiti vjernike da će tijelo biti izloženo, kad Meštrovićeva obitelj nije podnijela nikakav zahtjev. Nakon toga, Kuk je zamolio biskupa Lacha da pođe s njim predsjedniku Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske Stjepanu Ivekoviću te je razgovor nastavljen u prostorijama Komisije.

Predsjednik Iveković također je upozorio na osmrtnice i istaknuo da se tijelo ne može izložiti jer to Meštrovićeva obitelj nije zatražila, niti se obratila državnom odboru za pokope, koji je već razradio čitav plan oko pokopa. Biskup Lach potvrdio je kako Meštrovićeva obitelj nije podnijela nikakve službene zahtjeve te da će oni obaviti rekvijem bez izloženog tijela. Također napominje da će odmah otići župniku Ivanu Erjavcu, koji je dao tiskati osmrtnice i zatražiti od njega da povuče obavijesti i javi vjernicima kako tijelo Ivana Meštrovića neće biti izloženo.²⁹

Budući da je Mate Meštrović dva dana ranije kontaktirao nadbiskupa Šepera i zatražio da se tijelo njegova oca izloži u crkvi sv. Marka, što je potvrdio i tajnik zagrebačke nadbiskupije Mijo Pišonić, zanimljivo je da su predstavnici Komisije za vjerska pitanja i biskup Lach uporno isticali kako nije bilo nikakvih zahtjeva Meštrovićeve obitelji. Činjenica jest da obitelj nije uputila službeni zahtjev Zagrebačkoj nadbiskupiji, no vrlo je vjerojatno da obitelj Meštrović nije smatrala potrebnim upućivati poseban zahtjev Kaptolu, budući da je nadbiskup Šeper osobno dao dopuštenje da se u crkvi sv. Marka izloži tijelo Ivana Meštrovića i održi pontifikalna misa.

Isti dan, 22. siječnja 1962. godine, u Komisiju za vjerska pitanja pozvan je župnik župe sv. Marka, Ivan Erjavec. Na pitanje Vlade Kuka tko je odgovoran za tiskanje osmrtnica, Erjavec je odgovorio da ih je samoinicijativno dao tiskati i to na temelju obavijesti koju je dobio od tajnika Pišonića. Kuk je na to odgovorio kako je osnovan odbor Jugoslavenske akademije koji je na sebe preuzeo organizaciju prijevoza Meštrovićeva tijela od Zagreba do Otavica i svih potrebnih ceremonijala te da se taj plan ne može remetiti. Ako obitelj ima nekih posebnih zahtjeva, treba se obratiti odboru ili predstavnicima veleposlanstva koji su preuzeli organizaciju prijevoza tijela iz Chicaga do Zagreba.³⁰ Međutim, Mate Meštrović ističe kako je obitelj sama organizirala i njemačkoj zrakoplovnoj kompaniji *Lufthansi* platila prijevoz tijela na liniji Chicago - München - Zagreb.³¹

Na kraju razgovora, Kuk je uputio župnika Erjavca da stupi u kontakt s Ilićem (ime se ne navodi, op. S. J.), tajnikom Jugoslavenske akademije koji je zadužen za organizaciju Meštrovićeva pokopa, što je Erjavec i prihvatio.

²⁹ HDA, KOVZ, kut. 45, Pov. 29/62.

³⁰ HDA, KOVZ, kut. 45, Pov. 48/62.

³¹ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 79.

Sutradan, 23. siječnja 1962. godine, župnik Erjavec ponovno je pozvan na razgovor u Komisiju. Tom je prilikom župnik istaknuo da je stupio u kontakt s Jugoslavenskom akademijom u Zagrebu, no da mu je rečeno kako nije formiran nikakav odbor. Kuk je na to rekao da je odbor formiran tijekom jučerašnjeg dana i to na višoj, državnoj razini, te da taj odbor preuzima organizaciju pokopa. Na župnikovo pitanje zašto bi komunistima smetalo ako bi se Meštrović izložio u crkvi sv. Marka, Kuk je odgovorio da "komunistima nije smetalo izlaganje Stepinca u zagrebačkoj katedrali, koji je bio ratni zločinac, a da Meštrović nije ništa drugo sem katolika i umjetnika, ali se radi o tome da plan transporta ne može remetiti svatko tko se sjeti, a državna vlast je preuzela na sebe čitavu organizaciju i plaća troškove transporta. Ako gospodin Mate Meštrović želi da se ispuni želja pok. oca onda se je morao za to obratiti državnom odboru".³²

Iz navedenih razgovora vidljivo je kako su predstavnici Komisije za vjerska pitanja predbacivali obitelji Meštrović što nije stupila u kontakt s odborom Jugoslavenske akademije u Zagrebu, da bi se na kraju ispostavilo da takav odbor uopće ne postoji. Nakon toga, spominje se odbor na državnoj razini, koji je prema riječima Vlade Kuka osnovan 22. siječnja 1962. godine, no očito je kako je njegova jedina svrha bila da se, bez znanja obitelji, umiješa u organizaciju pokopa i spriječi izlaganje Meštrovićeva tijela u crkvi sv. Marka. Tome u prilog ide i činjenica da je odbor osnovan čak šest dana nakon Meštrovićeve smrti, kad je njegova obitelj već sve dogovorila i organizirala.

Prvi problemi oko prijevoza tijela Ivana Meštrovića

Ujutro, 23. siječnja 1962. godine, Marica i Mate Meštrović³³ stigli su u parišku zračnu luku gdje su ih dočekali predstavnici jugoslavenskog veleposlanstva. Kada su stigli u zgradu veleposlanstva, dobili su poruku koju je iz Beograda poslao Nikola Mandić, šef konzularnog odsjeka Ministarstva vanjskih poslova, da će specijalni državni zrakoplov u 11 sati u Münchenu preuzeti lijes s tijelom Ivana Meštrovića i prevesti ga u Zagreb. Budući da to nije bilo u skladu s dogovorom, Mate Meštrović nazvao je Mandića u Beograd i zatražio da se tijelo, odmah nakon dolaska u Zagreb, preveze u crkvu sv. Marka. No, Mandić je na taj zahtjev odgovorio: "Tome su se usprotivile crkvene vlasti u Zagrebu, zato što samo lijes s biskupom može biti izložen u crkvi. One nisu dopustile da bude izložen ni lijes s monsignorom Svetozarom Rittigom." Nakon što mu je Meštrović objasnio kako je dobio odobrenje samog kardinala Šepera, Mandić

³² HDA, KOVZ, kut. 45, Pov. 48/62.

³³ Olga, supruga Ivana Meštrovića, nije s njima putovala zbog bolesti. M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 78.

je odgovorio da se vlast neće i ne može miješati u crkvene obrede, te da će ih lijes čekati u zračnoj luci Pleso.³⁴

No, kada su došli u Zagreb, gdje ih je dočekaao Jure Ivezić, tajnik Izvršnog vijeća sabora NR Hrvatske, Marica i Mate Meštrović saznali su kako je tijelo njihova oca, odmah nakon dolaska, poslano u Drniš zbog navodnog straha od snježnih oluja u Lici koje bi mogle zaustaviti željeznički promet. Ivezić je istaknuo kako je Ivan Meštrović “dočekan kao najveći građanin, da je na lijes položen vijenac Vlade Hrvatske, te da su na Pleso došli američki i britanski konzuli M. A. White i J. Judd koji su također donijeli vijence”. Što se tiče obećanja koje je Mandić dao obitelji kako će ih lijes čekati u Zagrebu, Ivezić je rekao da o tome ništa ne zna jer im se Mandić nije ni javio.³⁵ U jednom od izvješća Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske, koji govori o Meštrovićevu pokopu, Mandićevo obećanje protumačeno je na sljedeći način: “U tendencioznim optužbama spominje se neizvršeno obećanje Vlade, da će posmrtni ostaci sačekati u Zagrebu članove Meštrovićeve obitelji. Taj prigovor mogao bi se odnositi na izjavu druga Mandića, načelnika Konzularnog odjeljenja DSIP-a, a nikako na Vladu FNRJ.”³⁶

Dok se još nalazio u Parizu, Mate Meštrović uputio je novi brzojav kardinalu Šeperu, kako bi ga obavijestio da Beograd optužuje crkvene vlasti u Zagrebu da čine teškoće oko izlaganja tijela i održavanja mise te ga zamolio za intervenciju. Odmah nakon primitika brzojava, kardinal Šeper nazvao je Kaptol, no tamo su mu rekli da su oni željeli služiti misu nad lijesom Ivana Meštrovića, ali su ga vlasti žurno prebacile u Drniš.³⁷ Misa je na kraju održana, bez Meštrovićeva tijela, a predvodio ju je biskup Josip Lach, dok je govor u čast pokojnika održao župnik Ivan Erjavec.³⁸

Kao razlog zbog čega su vlasti spriječile izlaganje tijela njegova oca u Zagrebu i Splitu, Mate Meštrović ističe strah Uprave državne bezbjednosti (UDB) od mogućih prohrvatskih i protudržavnih demonstracija te da je upravo zbog toga i poslan posebni zrakoplov u München, a tijelo odmah prebačeno u Drniš.³⁹ Slično tvrdi i Milovan Đilas u pismu Mati Meštroviću od 25. ožujka 1962. godine: “U pogledu svega onoga što se dogodilo oko sahrane Vašeg oca, meni se čini da je bezrazložni strah igrao veću ulogu od zle volje. Naime, ja držim da vas diplomati nisu prevarili, obećavajući da će sve biti redu, nego su mimo njih delovali i drugi faktori po svome. A ovi su se uplašili da svečane

³⁴ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 79.

³⁵ *Isto*, 80.

³⁶ *Tendenciozne vijesti stranih agencija i listova o pogrebu kipara Meštrovića u svijetlu izjava pojedinih crkvenih funkcionera*, HDA, KOVZ, kut. 45, Pov. 48/62, 5.

³⁷ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 80.-81.

³⁸ Govor župnika Ivana Erjavca u crkvi sv. Marka u Zagrebu, 23. siječnja 1962. godine: www.visovac.hr

³⁹ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 82.

mise ne budu povod nečem drugom. Za taj strah, po mom mišljenju, nije bilo razloga. Ali onaj koji se boji ne misli logički i teško bi mu nešto bilo i dokazati. U svakom slučaju, Vaše namere da sve uredite s vlastima i Vaše dostojanstveno držanje kasnije za svaku su pohvalu.”⁴⁰

Pokop Ivana Meštrovića

Nakon što je tijekom večeri 23. siječnja 1962. godine dovezeno u Drniš, tijelo Ivana Meštrovića izloženo je u tamošnjoj župnoj crkvi. Iako je pokop bio dogovoren za nedjelju, 28. siječnja, obitelj Meštrović odlučila je da se pokop održi četiri dana ranije, dakle 24. siječnja. Na takvu odluku potaknulo ih je upozorenje Marina Marasovića, prijatelja Ivana Meštrovića, kako će vlasti postati brutalnije i da stoga ne smiju riskirati s odgađanjem pokopa.⁴¹

U prijedpodnevnim satima, 24. siječnja 1962. godine, u drniškoj župnoj crkvi održana je misa zadušnica, koju je predvodio šibenski biskup Josip Arnerić. Nakon završetka mise, lijes s tijelom Ivana Meštrovića prevezen je u osam kilometara udaljene Otavice. Zatim je, prema starom pučkom običaju, lijes oko pola sata bio izložen u Meštrovićevoj roditeljskoj kući, nakon čega je pogrebna povorka predvođena biskupima Franićem i Arnerićem krenula prema obiteljskom mauzoleju Presvetog Otkupitelja, gdje se okupilo negdje oko tri tisuće ljudi. Tamo je splitski biskup Frano Franić, prije unošenja lijesa u mauzolej, održao posljednji govor u čast Ivana Meštrovića. Kada je biskup u svom govoru istaknuo da je Meštrović bio veliki Hrvat i katolik, predsjednik drniškog Narodnog odbora Smiljan Reljić dobacio je: “Narod tako ne misli!”, a uslijedilo je još nekoliko sličnih povika: “Fašistička huljo!”, “Popovsko smeće!”, “Zločinci!”, što je izazvalo negodovanje svih okupljenih. Kako bi izbjegli fizički sukob, Reljić i nekolicina koja je pokušala omesti govor biskupa Franića, povukli su se, nakon čega je tijelo uneseno u mauzolej i položeno u kriptu. Iste večeri u splitskoj crkvi Gospe od Zdravlja za Meštrovića je održana misa zadušnica, na kojoj se okupilo više od četiri tisuće ljudi. Kada se, nekoliko dana kasnije, Mate Meštrović vratio u Drniš, saznao je kako je policija uhitila nekoliko seljaka koji su odgovorili na provokacije Smiljana Reljića, a također se govorilo kako će u zatvoru završiti i biskup Franić, kojeg su optuživali da je svojim govorom potaknuo neredu tijekom pokopa.⁴² Osim toga, vrlo je važna i činjenica da je biskup Franić u to vrijeme od državne vlasti “smatran jednim od najreakcionarnijih predstavnika katoličke hijerarhije u Jugoslaviji”⁴³

⁴⁰ *Đilas o događajima na Meštrovićeve pokopu*, HDA, KOVZ, Kut. 46, Pov. 124/62, 5.

⁴¹ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 83.

⁴² *Isto*, 82.-83. Navedene događaje oko prijevoza tijela i pokopa Ivana Meštrovića opisuje i njegova kći Marica MEŠTROVIĆ KRSTULOVIĆ u članku “Posljednji ovozemni put mogega oca”, *Hrvatska revija* (Buenos Aires), br. 1-2, 1962., 98.-103.

⁴³ Radmila RADIĆ, “Sahrana Ivana Meštrovića”, *Godišnjak za društvenu istoriju*, sv. 2-3, Beograd 1997., 227.

Pisanja inozemnih novina o događajima na pokopu Ivana Meštrovića

U sljedećih nekoliko dana u brojnim inozemnim novinama pojavili su se članci o događajima na Meštrovićevu pokopu. Mate Meštrović ističe da je u Rimu osobno potražio nekoliko američkih novinara kako bi izvijestio javnost o događajima na očevu pokopu i o ponašanju komunističkih vlasti te na taj način spriječio daljnja uhićenja, osobito biskupa Franića.⁴⁴

U novinama *Pittsburgh Catholic* od 1. veljače 1962. godine, pod naslovom "Jugoslavenske vlasti spriječavale pogreb Ivana Meštrovića", stoji: "Jugoslavenske vlasti spriječile i ograničile religioznu ceremoniju na sahrani poznatog kipara Ivana Meštrovića, kako ovdje optužuje njegov sin. Mate Marko Meštrović, čiji je otac preminuo 16. siječnja u South Bendu, kaže da su on i njegova sestra bili 'duboko razočarani što su jugoslavenske vlasti propustile održati obećanje dano majci i nama da će moj otac imati potpune crkvene počasti kad se njegovo tijelo vrati u obiteljski mauzolej.' On je rekao da su se, prije nego se tijelo njegova oca vratilo u Jugoslaviju iz Sjedinjenih država, jugoslavenske vlasti složile u sljedećem: da će tijelo Ivana Meštrovića ležati u državi dva dana u Crkvi Sv. Marka u Zagrebu, slijedeća dva dana u Crkvi Sv. Križa u Splitu, a zatim 28. siječnja će biti sahranjeno na svečanom obredu u obiteljskoj kripti u Otavicama. Ali ovakva procedura nije nikad izvedena kako je povjereno i, umjesto toga, slijedeće se dogodilo: tijelo je na brzinu odvedeno iz Zagreba bez ceremonije i bez obavijesti upućene bliskim crkvenim autoritetima. Poslano je direktno u Drniš, pa u Otavice gdje je pogrebna misa služena prije dolaska obitelji.⁴⁵ Tijelo je zatim odneseno u mauzolej gdje je šačica komunista provocirala Splitskog biskupa Franju Franića kad je pokušao održati pogrebni govor."⁴⁶

Članak gotovo istog sadržaja objavljen je i u novinama *The Catholic News* 3. veljače 1962. godine.⁴⁷

Na događaje u Jugoslaviji osvrnuo se i *New York Herald Tribune*, 2. veljače 1962. godine. U članku pod naslovom "Crveni pokušali ušutkati biskupa na Meštrovićevu pogrebu", među ostalim stoji: "Mate Meštrović, sin pokojnog Ivana Meštrovića, svjetski poznatog kipara, otkrio je jučer da su, na rimokatoličkom pogrebnom obredu njegova oca 24. siječnja u Jugoslaviji, nekolicina komunističkih službenika pokušali ušutkati svećenika pogrdnim riječima. U dodatku je gospodin Meštrović rekao da su jugoslavenske vlasti prekr-

⁴⁴ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 84.

⁴⁵ Istaknuti dio treba uzeti s rezervom, jer je Marica Meštrović bila nazočna na misi koju je vodio biskup Arnerić, dok je Mate Meštrović stigao tek pred kraj mise, ali zato što je išao u Split po biskupa Franića.

⁴⁶ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 82.

⁴⁷ <http://www.visovac.hr>

⁴⁷ Isto.

šile svoja obećanja, dana unaprijed, da tijelo gospodina Meštrovića može ležati u katoličkim crkvama u Zagrebu i Splitu prije pokopa u obiteljskom mauzoleju u dalmatinskom selu Otavicama. 'Ja mislim da su se oni bojali veličanja crkve u svakom pogledu', rekao je Mate Meštrović jučer po povratku iz Jugoslavije. 'Oni znaju da bi mnogo tisuća došlo na mise u Zagrebu i Splitu a to jednostavno nisu htjeli. Ovo pokazuje kolika je vjerska sloboda u Jugoslaviji.'⁴⁸

Hrvatski tjednik *Danica* iz Chicaga pod naslovom "Beograd zabranio Meštrovićev sprovod", ističe: "Srbokomunističke beogradske vlasti zabranile su planirane pogrebne obrede za Meštrovića, jer su se očito bojale, da se ne bi pretvorile u trijumfalne hrvatske narodne manifestacije. Beogradski vlastodršci sigurno se ne boje Meštrovićeva mrtvog tijela, nego se boje hrvatske narodne erupcije (...) Ovaj nečovječni postupak škodit će samo onima koji su ga izveli, a mnogo koristiti hrvatskom potlačenom narodu koji se nije odrekao svojih prava na ljudsko dostojanstvo i slobodu za koju je dao potoke krvi svojih najboljih sinova."⁴⁹

Osim navedenih novina, o Meštrovićevu su pokopu još pisale i novinske agencije *Asociated Press* i *Reuters*, te nekoliko austrijskih listova.⁵⁰

Za razliku od inozemnih novina, u domaćem se tisku o događajima na Meštrovićevu pokopu nije pisalo. Razlog tomu možda leži u činjenici koju navodi Radmila Radić, tj. da je početkom 1962. godine došlo do prvih, neformalnih kontakata između Jugoslavije i Vatikana, što je trebalo dovesti do pregovora o ponovnoj uspostavi diplomatskih odnosa između te dvije države (koji su bili prekinuti krajem 1952. godine, op. S. J.), te je zbog toga "kampanja" oko Meštrovićeva pokopa došla u vrijeme kada to Jugoslaviji nije odgovaralo, pa se na sve moguće načine pokušavalo "da se cela stvar što prije smiri i što pre zataška".⁵¹

Dana 18. siječnja 1962. godine na naslovnici *Vjesnika* objavljena je vijest o smrti Ivana Meštrovića te da će se njegovi posmrtni ostaci prenijeti u Jugoslaviju i pokopati u Otavicama. U nastavku članka govori se o Meštrovićevim umjetničkim dostignućima i stvaralačkoj djelatnosti.⁵² Sutradan su objavljeni izrazi sućuti koji su Meštrovićevoj obitelji uputili Josip Broz Tito, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Akademija likovnih umjetnosti i Matica iseljenika Hrvatske.⁵³ U istom broju objavljena su još dva članka o Meštroviću, pod naslovom "Smrt majstora i Stvaralac do posljednjeg časa", u kojima je prikazan njegov kiparski opus, posebice razdoblje boravka i djelovanja u SAD-

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 84.-85.

⁵⁰ HDA, KOVZ, kut. 45, Pov. 48/62.

⁵¹ R. RADIĆ, *n. dj.*, 228.

⁵² *Vjesnik* (Zagreb), 18. I. 1962., 1.

⁵³ *Vjesnik* (Zagreb), 19. I. 1962., 1.

u. Također se spominje i odbor za pokop na čelu s predsjednikom Narodnog odbora općine Drniš Smiljanom Reljićem, u kojem se nalaze brojni predstavnici društveno-političkih organizacija.⁵⁴ Budući da je iz bilješki Komisije za vjerska pitanja vidljivo kako u sklopu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu nije osnovan nikakav odbor, a onaj na državnoj razini osnovan je tek 22. siječnja, očito je riječ o nekom trećem odboru, koji je također bio zadužen za organizaciju Meštrovićeva pokopa.

Nadalje, *Vjesnik* je 24. siječnja objavio da su prethodnog dana u Zagreb stigli posmrtni ostaci Ivana Meštrovića. "Dočeku posmrtnih ostataka na zagrebačkom aerodromu prisustvovali su tajnik Izvršnog vijeća Sabora Hrvatske Jure Ivezić, predsjednik Savjeta za kulturu Hrvatske Anica Magašić, potpredsjednik Narodnog odbora grada Zagreba Marko Blažević, članovi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti na čelu s potpredsjednikom prof. drom Franom Kogojem i tajnik Matice iseljenika Hrvatske Tomo Nikšić. Dočeku su prisustvovali i konzul u američkom generalnom konzulatu u Zagrebu g. Merill A. White, generalni konzul Velike Britanije g. John B. T. Judd, te predstavnik British Councila g. Sheldon Weillans. Pošto su položeni mnogobrojni vijenci (...) posmrtni ostaci Ivana Meštrovića preneseni su u specijalni vlak koji je krenuo za Drniš, a otuda će biti preneseni u Otavice gdje će biti pokopani u obiteljskoj grobnici."⁵⁵

O samom Meštrovićevu pokopu i incidentu koji se dogodio tijekom govora biskupa Franića, u sljedeća tri mjeseca, u *Vjesniku* nije izašao niti jedan članak. Svojevrsnu medijsku šutnju prekinula je Neda Krmpotić člankom "Šićarenje preko groba" objavljenom u *Vjesniku* 23. travnja 1962. godine. U njemu ističe kako natpisi u inozemnim novinama i optužbe Meštrovićeve obitelji imaju svrhu "uliti malo života u anemično lice antijugoslavenske politike". Poziva se na natpise u *Službenom vjesniku biskupije splitske i makarske* od 5. veljače 1962. i tek izašlom broju *Blagovesti*, glasila Nadbiskupskog ordinarijata u Beogradu, iz koji je vidljivo da nije bilo nikakvih pokušaja jugoslavenskih vlasti u ometanju pokopa, te da je pokop obavljen na "veličanstven način". Tome u prilog svjedoče izjave zagrebačkog biskupa Josipa Lacha, drniškog dekana fra Jose Jankovića, generalnog vikara šibenske biskupije don Veljka Jadronje, šibenskog biskupa Josipa Arnerića i splitskog biskupa Frane Franića. Svi oni ističu kako nije bilo nikakvih smetnji od vlasti i da su takve tvrdnje neistinite. Na kraju Neda Krmpotić zaključuje: "Učinili smo određeni napor da nabavimo i skupimo taj dokumentarni materijal samo zato što slučajevi bestidnog izvrtanja činjenica u antijugoslavenskoj propagandi u inozemstvu nisu rijetki. Sahrana velikog jugoslavenskog kipara upravo je klasičan primjer. Treba li se zbog toga čuditi što ta propaganda ima veoma kratke noge?"⁵⁶

⁵⁴ Isto, 5.

⁵⁵ *Vjesnik* (Zagreb), 24. I. 1962., 1.

⁵⁶ *Vjesnik* (Zagreb), 23. IV. 1962., 2.

Mate Meštrović tvrdi da je uputio odgovor na ovaj članak Nede Krmpotić, no budući da ga *Vjesnik* nije objavio, odlučio ga je tiskati u iseljeničkom tjedniku *Danica* iz Chicaga, pod naslovom "Promašeno šićarenje zagrebačkog *Vjesnika* s mrtvim Meštrovićem". U njemu Meštrović ističe: "Kakva je to država koja strepi da će šaka svećenika i nekoliko hiljada nenaoružanih seljaka, koji su se na brzinu sakupili na sprovodu Ivana Meštrovića u Otavicama, dići revoluciju?" O pozivanju na glasilu Nadbiskupskog ordinarijata u Beogradu kaže: "...ta skromna publikacija podvrgnuta je strogoj cenzuri. Nije teško pogoditi što bi se dogodilo i uredniku i publikaciji kao što je 'Blagovijest', kad bi pokušali da pišu o incidentima na Meštrovićevu pokopu. Narod u domovini sve to dobro znade, pa znade kako treba čitati i ovakove članke 'Vjesnika', jer već sedamnaest godina podnosi komunistički zulum na svojim leđima." Meštrović završava članak sljedećim riječima: "Neda Krmpotić, koja se specijalizirala u antikataličkoj propagandi i koja je mnoge informacije dobila od 'naših službenih predstavnika' (Udbe?) sigurno je zadnji autoritet za izjave katoličkih biskupa. Njen članak je samo primjer izvrtanja i smicalica komunističke štampe u Jugoslaviji."⁵⁷

Rekcija vlasti na pisanja inozemnih novina

Nakon što su u inozemnim novinama objavljeni članci o događajima na Meštrovićevu pokopu i pokušaju njegova ometanja, uslijedili su razgovori predstavnika Komisije za vjerska pitanja s pojedinim predstavnicima Katoličke crkve, s ciljem opovrgavanja tih natpisa i optužbi na račun jugoslavenskih vlasti.

Dana 5. veljače 1962. godine predsjednik Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske Stjepan Iveković razgovarao je sa šibenskim biskupom Josipom Arnerićem. Na razgovoru je bio prisutan i tajnik Komisije za vjerska pitanja, Zlatko Frid. Predsjednik Iveković istaknuo je kako su se na stranicama nekih inozemnih novina pojavili negativni komentari o Meštrovićevu pokopu te stoga moli biskupa Arnerića da kao mjerodavna osoba na čijoj je biskupiji obavljen pokop kaže kako je tekao cijeli obred. Biskup je na to odgovorio: "Nisam imao nikakvih smetnji. Ja sam održao pontifikalnu misu za pokojnika sa svim počastima i održao govor koji sam imao napisan, a preuzvišenog biskupa Franića, kao gosta, delegirao sam da vodi sprovod. Sve je obavljeno u potpunom redu i nitko nije pravio nikakve smetnje." Na pitanje može li se ta njegova izjava javno upotrijebiti, Arnerić je odgovorio potvrdno te istaknuo: "Istina se mora reći." Također je zahvalio Narodnoj vlasti (Narodni odbor

⁵⁷ *Danica* (Chicago), 11. VII. 1962.; Cjeloviti tekst nalazi se također i u: HDA, KOVZ, kut. 46, Pov. 124/62

općine Drniš, op. S. J.) što je uredila put od Drniša do Otavica radi pogreba.⁵⁸ Međutim, Mate Meštrović u svojoj knjizi navodi kako su na putu "upadali u blato do gležanja, a ljudi su poprečnim puteljcima trčali do mauzoleja..."⁵⁹

Istoga dana kada je predsjednik Iveković razgovarao s biskupom Arnerićem, u župnom uredu u Drnišu, predstavnik Komisije za vjerska pitanja Vlado Kuk i dopisnik Radio Zagreba Milan Orlović razgovarali su s fra Jozom Jankovićem, dekanom Drniškog dekanata. Tom je prilikom fra Jozo dao dopisniku Radio Zagreba sljedeću izjavu: "Što se tiče sahrane pok. kipara Ivana Meštrovića ona je u svemu obavljena na potrebnoj visini i uz punu podršku Narodnog odbora općine Drniš. Onog momenta kada sam obavješten o dolasku lijesa, stupio sam u vezu s predsjednikom općine i sa njim se dogovorio o svim potrebnim mjerama, čak što više Narodni odbor općine i lično predsjednik Reljić Smiljan išao mi je susretljivo na ruku. Tijelo pok. bilo je izloženo u župnoj crkvi u Drnišu 24 sata, pred oltarom, okićeno sa vijencima i svijećama, te su pokraj odra defilirali građani ovoga kraja gdje sam primjetio i veliki broj vjernika, pravoslavne crkve. Drugi dan sam u dogovoru sa biskupima Franićem i Arnerićem otpremio tijelo pok. Meštrovića u obiteljsku grobnicu u mjesto Otavice. Pred mauzolejom se je od pok. umjetnika oprostio lično splitski biskup Franić, a nakon toga je obavljen pogreb uz sve potrebne svečanosti u duhu zakonskih propisa."⁶⁰

Savjetnik Republičke komisije za vjerska pitanja, Vlado Kuk, toga je dana razgovarao i sa zamjenikom šibenskog biskupa kanonikom Rudolfom Pianom i generalnim vikarom Šibenske biskupije don Veljkom Jadronjom. Na razgovoru je bio prisustan i Špiro Strunović, potpredsjednik Narodnog odbora kotara Šibenik u čijim je prostorijama razgovor i održan. Nakon uobičajenoga uvodnog razgovora, Strunović i Kuk zatražili su od predstavnika šibenske biskupije da kažu kako je protekao pokop Ivana Meštrovića i što misle o negativnim komentarima koji su se pojavili u stranom tisku. Kanonik Pian izjavio je kako nije bio na pokopu, ali je od svih prisutnih čuo "da je sahrana izvršena na naj-svečaniji način sa svim potrebnim crkvenim ceremonijama i uz prisustvo najviših predstavnika crkve i Narodne vlasti". S izjavom kanonika Piana složio se i don Veljko Jadronja, a o govoru biskupa Franića u Otavicama kaže da je "splitski biskup držao govor, da je malo jače vikao (kako bi ga svi prisutni mogli čuti), a nakon završetka tog govora, da je čuo jedan muški glas negodovanja iz mase, a nakon toga da je počela vikati neka žena. Ali ovi glasovi su nastali tek nakon završetka govora, kada se je kolona već uputila prema ulazu u mauzolej, te da ovo ničim pa ni najmanjim djelom nije smetalo vjerskim obredima i da samo zlonamjerni mogu ovako protumačiti". Također je dodao kako ga iznenađuje bahato držanje Mate Meštrovića te ističe kako se "u svemu odnario

⁵⁸ HDA, KOVZ, kut. 45, Pov. 48/62.

⁵⁹ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 83.

⁶⁰ HDA, KOVZ, kut. 45, Pov. 30/62.

t.j. da po svojim shvaćanjima i postupcima više nije Jugoslaven”.⁶¹ Sljedećeg dana, 6. veljače 1962. godine, dopisnik *Vjesnika* Milan Mudronja posjetio je don Veljka Jadronju i kanonika Rudolfa Piana, koji su mu tom prilikom dali službenu izjavu o Meštrovićevu pokopu. U izjavi stoji: “Sahrana pok. kipa- ra Ivana Meštrovića obavljena je na najsvečaniji način uz prisustvo šibenskog i splitskog biskupa gg. Franića i Arnerića, velikog broja svećenika sa područ- ja ove dve biskupije, vjernika kao i predstavnika narodnih vlasti. Sahrana je izvršena po svim propisima katoličke crkve, a sam čin sahrane vodio je lično biskup Franić, uza asistenciju velikog broja svećenika. Zlonamjerne su vijesti o tome da je bilo tko od strane organa vlasti priječio da se sprovod obavi po kanonskim propisima. Posebno se treba zahvaliti Narodnom odboru općine Drniš koji se je pobrinuo za uredjenje prilaznih cesta.”⁶²

Dana 7. veljače 1962. godine u prostorijama Narodnog odbora kotara (NOK) Split, sastali su se tajnik Komisije za vjerska pitanja Zlatko Frid, pot- predsjednik NOK Split Ivo Marinović i splitski biskup Frano Franić. Tijekom razgovora razmatralo se pitanje nacionalizacije centralnoga bogoslovnog sje- meništa i biskupskog dvora, te putovanje biskupa Franića u Zavod sv. Jeronima u Rimu, no glavna tema razgovora bio je, naravno, Meštrovićev pokop i događaji koji su mu prethodili. Frid je napomenuo “da se još prije dolaska Meštrovićevih posmrtnih ostataka u Zagreb osjećalo da jedna grupa ljudi želi iskoristiti Meštrovićev sprovod u cilju određenih političkih manifestacija (...) Ove političke manifestacije osjećaju se i sada”.⁶³ Upravo ova rečenica potvrđu- je teze Mate Meštrovića i Milovana Đilasa kako je izlaganje Meštrovićeva tije- la u crkvama u Zagrebu i Splitu spriječeno zbog straha od mogućih protudr- žavnih demonstracija.

Nadalje, što se tiče govora pred mauzolejem u Otavicama, biskup Franić je izjavio kako nije bio ometan, ali da su se nakon završetka govora čula dva-tri glasa koja su reagirala na njegov govor, no da je on poslije toga nastavio obred. Frid je na to odgovorio da je takvu reakciju izazvao njegov govor u kojem je isticao da je “društvo zasnovano na katoličkom moralu jedino ispravno druš- tvo”, no da je, unatoč tome, riječ o “reakciji pojedinaca i njihovom ličnom stavu, a ne o reakciji organa vlasti, a još manje o ometanju crkvenog obreda od strane vlasti”.

Biskup Franić također se osvrnuo i na obećanja dana obitelji kako će tijelo Ivana Meštrovića biti izloženo u Zagrebu i Splitu, no Frid je odgovorio da vla- sti u Zagrebu o tome nisu ništa znale, te da se od njih tražila samo organizacija prijevoza, a da je obitelj na sebe preuzela organizaciju pokopa.⁶⁴

⁶¹ HDA, KOVZ, kut. 45, Pov. 32/62.

⁶² HDA, KOVZ, kut. 45, Pov. 30/62.

⁶³ HDA, KOVZ, kut. 45, Pov. 34/62.

⁶⁴ HDA, KOVZ, kut. 45, Pov. 34/62.

Na temelju navedenih razgovora s crkvenim predstavnicima, koji su nazočili pokopu Ivana Meštrovića, Komisija za vjerska pitanja sastavila je konačno izvješće o cijelom slučaju.

U izvješću, koje sadrži skraćene verzije svih obavljenih razgovora, ističe se kako su izjave pojedinih crkvenih predstavnika u potpunosti demantirale sve optužbe i natpise u stranim novinama o zabrani izlaganja pokojnikova tijela u Zagrebu i Splitu te pokušaju državnih vlasti da ometu pokop. No, izvješće je posebice značajno po tome što se na njegovu kraju nalazi dodatak koji govori o "incidentu prilikom sahrane Meštrovića u Otavicama". U njemu stoji: "Načelnik OUP-a - Šibenik⁶⁵ izjavio je, da je on lično izdao nalog da se spriječi svako reagiranje na sahrani. Međutim i pored ovoga predsjednik NOO Drniš drug Reljić je na govor splitskog biskupa Franića reagirao oštrim riječima 'To je provokacija, to je zloupotreba crkve u političke svrhe'. Dalje reagiranje u tom smislu spriječili su službenici SUP-a (Sekretarijat unutrašnjih poslova, op. S. J.), koji su tu bili prisutni. Nakon toga je supruga druga Vicka Krstulovića glasno rekla reagirajući na govor Franića, da je crkva tamnica i najgora reakcija i t.sl. Od crkvenih funkcionera nitko nije reagirao na ovo i sprovod je neometano nastavljen u mauzoleju u kojeg su ušli biskupi, svećenici, rodbina i vjernici kao i fotoreporteri."⁶⁶ Iako su vlasti nastojale navedeni događaj prikazati bezazlenim ispadom pojedinaca, koji nije previše omeo pogrebni obred, upravo je iz ovog izvješća vidljivo da je tijekom pokopa došlo do ozbiljnog izgreda, koji je zahtijevao i policijsku intervenciju.

Što se tiče izjava crkvenih predstavnika na koje se pozivaju državne vlasti, treba uzeti u obzir jednostranost državnih izvora te da su takve izjave dane zbog straha od mogućih posljedica. Slično tvrdi i Mate Meštrović kada kaže da je nakon očeva pokopa nekoliko biskupa (ne navodi točno koji biskupi, op. S. J.) posjetilo Rim, no nijedan od njih nije demantirao ono što se pisalo u svjetском tisku.⁶⁷ No, osim navedene izjave Meštrovićeva sina, nemamo nikakvih drugih pisanih dokumenata koji bi opovrgnuli izjave dane Komisiji za vjerska pitanja.

⁶⁵ OUP – Odjel unutrašnjih poslova. Ime načelnika se ne navodi!

⁶⁶ *Sahrana kipara Ivana Meštrovića, komentari i mjere* u: HDA, KOVZ, kut. 45, Pov. 48/62.

⁶⁷ M. MEŠTROVIĆ, *U vrtlogu*, 87.; "Promašeno šićarenje 'Vjesnika' nad mrtvim Meštrovićem", *Danica* (Chicago), 11. VII. 1962.; HDA, KOVZ, kut. 46, Pov. 124/62.

Zaključak

Nakon smrti Ivana Meštrovića u američkom gradu South Bendu, njegova je obitelj započela organizaciju pokopa koji se trebao održati u obiteljskom mauzoleju u Otavicama. Već pri prijevozu Meštrovićeve tijela u Jugoslaviju došlo je do prvih problema, budući da se državne vlasti nisu držale dogovora i obećanja koja je obitelj dobila od jugoslavenskih diplomatskih predstavnika. Odmah nakon dolaska Meštrovićeve tijela u Zagreb, ono je, bez znanja obitelji, prebačeno u Drniš, tako da je izostalo i dogovoreno izlaganje tijela u crkvama u Zagrebu i Splitu. I sam pokop u Otavicama nije prošao nesmetano, budući da je tijekom govora splitskog biskupa Franića bilo dobacivanja od lokalnoga komunističkog dužnosnika i nekolicine njegovih istomišljenika. Za sve navedene propuste tijekom organizacije prijevoza i pokopa državne su vlasti, ali i pojedini crkveni predstavnici, krivili Meštrovićevu obitelj. Nekoliko dana nakon pokopa, u brojnim inozemnim novinama objavljeni su članci o događajima na samom pokopu i prije njega. U njima se govorilo o namjernom ometanju komunističkih vlasti Meštrovićeve pokopa te nepostojanju vjerskih sloboda u Jugoslaviji. Ubrzo je uslijedila i akcija Komisije za vjerska pitanja s ciljem opovrgavanja svih optužbi na račun jugoslavenskih vlasti. Predstavnici Komisije održali su nekoliko razgovora s predstavnicima Katoličke crkve koji su nazočili pokopu, a njihove su izjave trebale biti dokaz kako državne vlasti ni u kojem slučaju nisu bile odgovorne za navedene događaje.

Unatoč tome, može se zaključiti kako je ipak postojala određena struja među predstavnicima državnih vlasti, koja je organizirala brzo prebacivanje tijela u Drniš, kako bi onemogućila izlaganje Meštrovićeve tijela u crkvama u Zagrebu i Splitu te je time utjecala na daljnju organizaciju pokopa. Događaji na samom pokopu, odnosno dobacivanja tijekom biskupova govora, vjerojatno nisu u uskoj vezi s navedenom strujom i mogli bi se protumačiti kao ispad nekolicine pojedinaca. Međutim, taj je incident vrlo znakovit jer predstavlja jedan od primjera koji jasno oslikava negativno stajalište komunističkog režima i njegovih dužnosnika prema vjeri i Crkvi u cjelini.

Sam pokop Ivana Meštrovića iskorišten je za političke svrhe, kako od strane državnih vlasti, tako dijelom i od članova Meštrovićeve obitelji. Katolička crkva pokušala je djelovati u vjerskim okvirima, ali nije uspjela izbjeći uvlačenje u političke igre.

SUMMARY

THE POLITICIZATION OF THE FUNERAL OF IVAN MEŠTROVIĆ

The main parameters of this article are the events relating to the organization and celebration of the funeral of Ivan Meštrović, the world-renowned Croatian sculptor, who died on January 16, 1962, in South Bend (USA) in the 79th year of his life. Besides bringing to light differences between the state authorities and the Meštrović family, this work closely examines the relations between the communist government and the Catholic Church, due to which the funeral of a prominent Croatian artist was transformed into a political event. Since these events received a lot of publicity in the international press, talks between the representatives of the Commission for Religious Affairs and the Catholic Church began a few days after the funeral's conclusion in order to dispel some of the bad press directed at the Yugoslavian government. In addition to these events, the introduction to this article provides information about the time Meštrović spent in Switzerland and the United States, and the efforts of the Communist regime to have him return to Yugoslavia in the early days of its takeover of power.

Key Words: Croatia, Yugoslavia, the Communist Government, the Commission for Religious Affairs, Ivan Meštrović, Catholic Church